

GIAN SARDAR

ALS

ALLES

stil

WORDT

Vertaling Iris Bol en Marcel Rouwé

HarperCollins

Voor het papieren boek is papier gebruikt dat onafhankelijk is gecertificeerd door FSC® om verantwoord bosbeheer te waarborgen.
Kijk voor meer informatie op www.harpercollins.co.uk/green.

HarperCollins is een imprint van Uitgeverij HarperCollins Holland, Amsterdam.

Copyright © 2024 Gian Schwehr
Oorspronkelijke titel: *When the World Goes Quiet*
Copyright Nederlandse vertaling: © 2024 HarperCollins Holland
Vertaling: Iris Bol & Marcel Rouwé
Omslagontwerp: James Iacobelli
Omslagbewerking: Pinta Grafische Producties
Beeldcredits: © Gonzalo Azumendi / Getty; © Brais Seara / Getty; © vvvita / Shutterstock
Zetwerk: Mat-Zet B.V., Huizen
Druk: CPI GmbH, Germany, met gebruik van 100% groene stroom

ISBN 978 94 027 1526 2
ISBN 978 94 027 7180 0 (e-book)
NUR 302
Eerste druk augustus 2024

Originele uitgave verschenen bij Lake Union Publishing, Seattle.
This edition is made possible under a license arrangement originating with Amazon Publishing, www.apub.com.

HarperCollins Holland is een divisie van Harlequin Enterprises ULC.
® en ™ zijn handelsmerken die eigendom zijn van en gebruikt worden door de eigenaar van het handelsmerk en/of de licentienemer. Handelsmerken met ® zijn geregistreerd bij het United States Patent & Trademark Office en/of in andere landen.

www.harpercollins.nl

Elk ongeoorloofd gebruik van deze publicatie om generatieve kunstmatige-intelligentie-technologieën (AI-technologieën) te trainen is uitdrukkelijk verboden. De exclusieve rechten van de auteur en uitgever worden hierbij niet beperkt.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Het e-book is beveiligd met zichtbare en onzichtbare watermerken en mag niet worden gekopieerd en/of verspreid.

Alle in dit verhaal voorkomende personen zijn ontleend aan de fantasie van de schrijver. Elke gelijkenis met bestaande personen berust op toeval.

Hoofdstuk 1

10 oktober 1918

De storm is ruim tien jaar geleden, maar de bommen en het lawaai roepen de herinneringen aan die dag op. Bommen die ver weg inslaan, maar niet ver genoeg. Bommen die huizen en deuren laten rammelen, ruiten breken en papieren door de straten blazen, precies zoals de wind ooit heeft gedaan. De eerste keer dat Evelien tijdens een bombardement in een kelder had geschoolen – toen de oorlog net was uitgebroken – hadden de geluiden, het schudden en de verstikkende ondergrondse ruimte haar bij de keel gegrepen en meegeleurd naar het verleden tot ze weer op het boerderijtje van haar ouders op het Vlaamse platteland was. Ze zat in hun donkere aardappelkelder en voelde zich schuldig omdat haar moeder nog buiten in de storm was. Schuldgevoel heeft veel weg van wind. Het glipt door de kieren heen en vult ruimten op.

Die eerste keer dat ze tijdens een bombardement had geschoolen was ook de laatste geweest. De herinneringen aan die dag bestaan niet alleen in haar gedachten, maar kolken door haar bloed, laten haar hartslag stijgen en haar benen trillen.

‘Ik heb je gisteravond gezien,’ zegt Eveliens schoonmoeder Coletta.

Coletta is een rijzige vrouw met rode krullen die in de loop van de oorlog dunner zijn geworden. Wanneer ze haar vingers door haar haar haalt, blijven er vaak hele plukken tussen zitten. Ze is in elk opzicht de tegenpool van Eveliens moeder, hoewel de twee vrouwen samen zijn opgegroeid en vroeger goed bevriend waren. Ze loopt Eveliens kamer in en doet de luiken open. Het ochtendrood schijnt naar binnen. ‘In de steeg,’ gaat ze verder, ‘tijdens het bombardement.’

Felle vermiljoenrode explosies, blauwe rookwolken, groene slierten. De hemel was een prachtige verschrikking geweest, verlicht door de geallieerde pogingen om de watervliegtuigbases te treffen die verantwoordelijk waren voor de bombardementen op Londen en Zuidoost-Engeland. Evelien had vergeefs geprobeerd die kleuren louter als kleuren te zien en er geen betekenis aan te hechten. Niet alleen om zichzelf pijn te besparen, maar ook als een soort ontsnapping. Om te kunnen leven in een onleefbare wereld. 'De bommen vielen ver genoeg hiervandaan.'

'Als er iets met jou gebeurt zonder dat wij het merken omdat we in de kelder zitten... wat kunnen we dan doen, Evelien?'

Heimelijk geniet Evelien van Coletta's bezorgdheid. Maar ze snapt ook dat iemand die ongeschonden vier jaar oorlog heeft doorstaan gelooft dat ze onoverwinnelijk is geworden in plaats van dat ze domweg geluk heeft gehad, en nu misschien te veel risico's neemt. 'Ik stond bij de deur. Ik was bijna binnen.'

"Bijna binnen" betekent "buiten". Na spertijd!

Is het verkeerd om mezelf wijs te maken dat het gerommel onweer is? Dat was een van de eerste vragen die Evelien stelde toen de oorlog uitbrak. *We mogen onszelf wel een beetje in bescherming nemen*, had August, Coletta's man, geantwoord. Hij was een gedrongen man met brede neusvleugels en grijs haar dat alle kanten op piekte. Uiteindelijk waren ze het als volgt gaan zien: wanneer je tijdens een oorlog waar geen einde aan kwam, werd omringd door onnoemelijke verschrikkingen en verliezen, dan was gewoon doorgaan met je bestaan – op welke manier dan ook – het enige juiste. En hoewel Evelien na zoveel tijd nooit zou vergeten wat die felle kleuren betekenen, kiest ze er soms voor om ze alleen als kleuren te zien. Al zal ze dat nooit zeggen. Er mankeert al genoeg aan haar.

Coletta gaat verder. 'Stel je voor dat Emiel na al die jaren thuiskomt en jij dood bent, zo vlak voor het einde. Een kogel is aan het einde van een oorlog net zo dodelijk als aan het begin.'

Stel je voor dat Emiel thuiskomt.

Kon ze zich dat maar voorstellen. Het is twee jaar geleden dat ze voor het laatst iets van hem hebben gehoord, maar vorig jaar vóelde ze hem dood-

gaan. Het benam haar de adem, een plotseling gevoel van verdriet. Het was een doodnormale dag, behalve dan dat ze in haar binnenste een onverklaarbare en overweldigende zekerheid voelde. Ze wist dat hij nooit meer thuis zou komen, want ze had het gevoeld: een verlies dat tot dan toe alleen een afwezigheid was geweest. En hoewel de oorlog ondertussen bijna voorbij is en de mensen zich vastklampen aan de laatste restjes hoop, kunnen zij die dood zijn slechts dood blijven.

Evelien is een jonge vrouw van eenentwintig die altijd graag groter had willen zijn. Haar ogen zijn blauwgrijs als een woedende oceaan en haar haar is noch blond, noch bruin. Ze is koppig, iemand die zich op de bovenste sport van een ladder in evenwicht houdt terwijl ze spinnenwebben wegveegt, al heeft ze een beetje hoogtevrees. Iemand die ooit een vloer zo hard met een handborstel heeft geboend dat haar vingers ervan gingen bloeden, iemand die met de andere vluchtelingen weigerde te vertrekken toen de oorlogsdreiging groter werd, omdat ze Coletta en August niet wilde achterlaten: ouders die niet haar echte ouders zijn, maar wel mensen voor wie ze haar leven zou geven.

Ook is ze iemand die haar blik niet kan afwenden van een verbrand, omgekruld rozenblaadje op een hete dag, een diepe huidplooi in een gevouwen hand of de glanzende ronding van een hondenrug. Dingen die de meeste mensen alledaags, zelfs onaantrekkelijk vinden, fascineren haar. Dat is problematisch en zorgt ervoor dat zij zich als de enige van een groep vrouwen meer aangetrokken voelt tot de geschokte en vermoeide gelaatstrekken van een kersverse moeder dan tot de baby zelf. Ook na vier jaar oorlog en bezetting blijft ze staan wanneer ze eigenlijk door moet lopen en kijkt ze naar dingen die ze eigenlijk niet mag zien. Ze is continu bezig met het verzamelen van structuren, tinten en gezichtsuitdrukkingen. Ooit zal ze de juiste verf, penselen en doeken vinden om haar voorraad van afschuwelijke schoonheid tot uiting te brengen.

Maar voorlopig doet ze dat nog niet en geniet ze van kunst door te kijken naar wat er aan de muren om haar heen hangt, of naar wat verstopt zit tús-sen die muren.

De schilderijen die ze op verzoek van haar werkgever bij het uitbreken

van de oorlog heeft verstopt: twee zijn verborgen in de uitsparingen waar de salonschuifdeuren zaten voordat de Duitsers hout vorderden en één zit vastgesnoerd aan de onderkant van de onderste plank in een kast. Af en toe kijkt ze er even naar – niet alleen om zich ervan te vergewissen dat ze er nog zijn, onbeschadigd en wel, maar ook om een verlangen te bevredigen, een hunkering om zich halsoverkop in een andere wereld te storten.

Steunend op de vloer in de zitkamer tast ze met een biljartkeu in de uitsparing waar vroeger de linkerschuifdeur zat en haakt die door een lus in het touwtje. Dat trekt ze net genoeg om de weerstand te voelen en er zeker van te zijn dat het doek er nog is en niet klem zit. Het is *Landschap bij Antwerpen* van Georges Braque. Antwerpen: een verstedelijkte, grauwe havenstad. En toch lijkt dat schilderij – met een rij duinen op de oever van de Schelde, een gebouw op de achtergrond en een hele massa schoeners aan de rechterkant – nauwelijks op het landschap waar Braque ooit stond. Sterker nog, het lijkt in niets op de werkelijkheid. De duinen zijn lyrisch en dromerig geschilderd in expressieve, zij het onlogische kleuren. Gras, zand en vegetatie verrijzen in smaragdgroene draden, roze penseelstreken en levendige oranje en rode krullen. Het water is paars en geel en her en der simpelweg ongeschilderd, zodat je kale stukken doek ziet. De hemel is mintgroen-lavendel en de horizon bestaat uit paarse daken.

Dit slaat nergens op, had Eveliens moeder, Leona, gezegd toen ze het schilderij hadden bekeken. *Het lijkt in de verste verte niet op Antwerpen*. Het was 1906 en ze waren in Parijs omdat Leona papieren moest ondertekenen na het overlijden van een tante. Het reisje had niets met kunst te maken moeten hebben. Kunst was iets waar andere mensen tijd voor hadden, Leona niet. Maar het regende die dag en omdat de deur van de galerie aan de Rue Victor Massé openstond, waren ze naar binnen gegaan. En daar hing hij. Schaterlachend aan de muur. In bonte, levendige kleuren terwijl het buiten plensde en de wereld kleurloos en grijs was. *Dat is Antwerpen niet*, zei haar moeder opnieuw, ditmaal heel gedecideerd, alsof daarmee de kous af was. Schuin naast Evelien stond een vrouw die zich naar haar toe boog en zei: *Is het niet geweldig wanneer iemand iets mooiers ervaart dan er in werkelijkheid is?*

Het schilderij hield een belofte in: *Jouw wereld hoeft niet die van anderen te*

zijn. Vanaf dat moment kon Evelien alleen nog denken aan het maken van kleurrijke schilderijen en tekeningen, alsof er een lucifer was afgestroken die haar liefde voor kunst had doen ontvlammen.

Dat zij vele jaren later het dienstmeisje zou zijn van de man die het schilderij van de galerie had gekocht, leek nog altijd alsof het was voorbestemd. Vanaf het eerste ogenblik was er tussen meneer Vanheule, haar werkgever, en haar een zielsverwantschap geweest, dankzij hun gedeelde liefde voor het schilderij. *Alsof twee vreemden elkaar ontmoeten en vervolgens tot de ontdekking komen dat ze een gemeenschappelijke vriend hebben*, had hij ooit gezegd.

In de uitsparing van de rechterschuifdeur zit het tweede schilderij: een Renoir. Het derde schilderij, een kleine Matisse, is vastgemaakt aan de onderste plank in een kast.

In de keuken heeft Coletta hun laatste meel in een kom gedaan. Het is haar de hele oorlog gelukt aardappelen en vlees op tafel te zetten, bepaald geen sinecure. 'Zijn de schilderij-elfjes er vannacht niet mee aan de haal gegaan?'

'Nee. De luiwammesen.'

'Nou, ik zal je vertellen wat het probleem is: ons meel bestaat voor de helft uit zaagsel. Dat is de laatste keer dat ik naar de s&p-kruidenier ga. En we hebben de worteltjes uit de tuin nodig. Heb jij pastoor Louwagie beloofd om hem een lappendeken te brengen?'

'Hij heeft het vaak koud, maar dat wil hij niet toegeven.'

Coletta knikt naar een opgevouwen deken die op de keukenstoel ligt. De voering is verfijnd koningsblauw, de lievelingskleur van de priester. 'Breng die maar. Hij is toch zo klaar in de kerk, dus ga eerst naar de moestuin. Maar niet stiekem gaan tekenen, hoor!'

Haar tuin, haar vernielde tuin, zoals zij hem noemt, ligt in een verlaten huis dat beschadigd is geraakt toen de geallieerden een bom op het huis ernaast hadden laten vallen, simpelweg omdat de ramen niet verduisterd waren geweest en binnen alle lampen hadden gebrand, waardoor het een doelwit was geworden. Clandestiene worteltjes, sla en tomaten – alles waar ze zaden voor had gevonden, verbouwt ze in dat vernielde gebouw. Maar voor de echte verlokking moet ze een kapotte trap op, want boven bevindt

zich de kamer waar Evelien tekent en waar de eens kale muren nu vol staan met haar werk.

Coletta gaat verder. 'Let erop dat hij die deken op zijn kamer legt, anders vergeet hij dat ding en laat het ergens achter. Net zoals zijn bril en zijn stamkaart voor distributiebonnen.'

'En zijn vervangende stamkaart.'

'Hou hem daarom goed in het oog tot die deken veilig is opgeborgen, want anders zal een Duitser er lekker onder slapen en dat wil ik niet op mijn geweten hebben. En hij mag niemand vertellen hoe hij eraan komt. Het laatste wat ik kan gebruiken, zijn Duitsers die in mijn nek hijgen omdat ze extra textiel willen. Wat ik allemaal wel niet doe voor die man.'

Coletta is een spiritualist in een land vol katholieken. Wanneer ze het over pastoor Louwagie heeft, doet ze graag alsof ze tegen beter weten in bevriend met hem is. Toch is die vriendschap in veel opzichten de enige reden dat de meeste vrome katholieken – oftewel bijna iedereen in dit land – zelfs maar met haar praten.

'Vergeet de worteltjes niet,' zegt Coletta wanneer Evelien de lappendeken pakt. Daarna gaat de vrouw verder met het afwegen van het laatste beetje meel.

Evelien loopt de steeg achter hun huis in. De hemel is beige met een ondertoon van vernietiging, alsof het stof van een grote ramp is neergedaald. Een oneindige blauwe lucht is slechts een herinnering, azuurblauwe nostalgie.

Kasseien en bakstenen. Mos en viooltjes. Ooit was Brugge een stad van dromers, vol narcissen, tulpen in bloembakken voor de ramen en treurwilgen waarvan de takken zacht het water raakten van de grachten – de reien – waarmee de stad dooraderd is. Een sprookjesland met middeleeuwse gebouwen en smalle kronkelstraatjes, maar ook met glinsterend water, bruggen waar stelletjes op stonden om hun wensen in de lucht te gooien, met onder hen de omgekeerde weerspiegeling van een glanzende wereld van rode daken, bomen en witte wolken tegen een korenblauwe hemel.

Tegenwoordig is het verboden om op bruggen, of waar dan ook, te blijven staan. Tegenwoordig zijn er te veel kapotte bomen en is de hemel niet langer blauw.

Ze loopt een beschadigde straat in, ontwijkt waterplassen en stapt over

een afzetting heen om bij het huis met de vernielde tuin te komen en dan nog genoeg tijd te hebben om wat te tekenen voordat ze naar pastoor Louwagie gaat. De gevel ervan is nog vrijwel helemaal intact, maar veel van de ruiten zijn al lang geleden uit de vensters geblazen. Het verschil zit hem in het dak, dat bijna helemaal verdwenen is, al is dat niet te zien vanaf de straat. Nadat ze even naar links en rechts heeft gekeken, beweegt ze de deurknop vier keer snel heen en weer terwijl ze tegen de rechterkant duwt. Het kapotte deurslot gaat open.

Binnen staan overal planten. In hutkoffers, in de gootsteen en de was-tafels, in de badkuip en in openstaande laden. Klimplanten hangen en kruipen, en gele bloemen van klaverzuring bloeien langs een chaise longue die ze met veel moeite schoon weet te houden. Achter het huis was ooit een echte tuin, maar die zou gezien kunnen worden. Deze tuin is eigenlijk illegaal, aangezien de Duitsers alles wat de mensen verbouwen opeisen voor de voedseldistributie – die is afgenomen als een golf op een hete, droge kust tegen de tijd dat de Belgen ervan kunnen profiteren. Maar ze neemt het risico. Niet alleen omdat de kruiden het weinige voedsel dat ze hebben iets lekkerder maken en omdat de verse groenten het waard zijn, maar ook omdat er – op deze tuin na – eigenlijk niets echt van háár is. Dat is altijd zo geweest. Ze is van haar ouderlijk huis naar het huis van haar werkgever en van daaruit naar het huis van haar schoonouders gegaan.

Deze plek, die niet van haar is, voelt als thuis. Hier kan ze op haar rug gaan liggen en tussen de kapotte balken van het gebinte door naar de zon kijken. Hier kan ze vuil onder haar nagels krijgen, op blote voeten lopen en op peterseliesteeltjes kauwen. Maar het mooiste is dat ze hier kan tekenen. Net links van haar is de beschadigde trap die naar het restant van de eerste verdieping leidt. Haar schilderkamer, zoals zij die noemt. De eens witte muren zijn nu bedekt met houtskooltekeningen die ze heeft gemaakt met de verkoalde stukken hout van het vernielde huis ernaast.

Maar boven is er via een lek in het restant van het plafond water langs een muur gedropen, waardoor er een zwart stroompje over de houtskool loopt. Ze blijft ervoor staan en probeert een onheilspellend gevoel van zich af te schudden.

Hoewel ze weet dat deze kamer niet het eeuwige leven heeft, bekruipt haar het gevoel dat dit het begin van het einde is.

Ineens krijgt ze een idee en ze gaat aan het werk. Ze verwerkt het stroompje vies water in een tekening: bovenaan de muur tekent ze een koffiepot met een tuit waar zwarte vloeistof uit komt. De tekening is snel af.

Ze loopt de straat weer op en probeert in de schaduw te blijven. Bijna heel België is nog bezet door de Duitsers, maar er hangt een ommekeer in de lucht als een zacht, waarschuwend gezoem. Sinds kort worden de troepen die Brugge bezetten teruggetrokken. Elke dag verdwijnen er meer, terwijl de soldaten die blijven zenuwachtig en gespannen zijn. Binnenkort komt er een afrekening, zoveel is duidelijk, en hoewel Evelien haar hart van meet af aan heeft beschermd door geen hoop te koesteren, en haar lichaam heeft beschermd door ongezien te blijven, is dat tegenwoordig zo mogelijk nog belangrijker. Hoofd omlaag. Altijd doorlopen.

Ze steekt een brug over terwijl rode wolken in het water worden weerkaatst als kornoeljes. Aan de overkant van de straat slepen soldaten matrassen uit een tehuis voor doofstomme en blinde kinderen, en dragen mannen loden pijpen weg op hun schouders. Op de straathoek staat een oude vrouw openlijk naar hen te kijken, met een blik van overduidelijke afkeuring in haar ogen.

Achter de kerk bevindt zich een gebouw van baksteen dat in een heilige schaduw lijkt te staan. Pastoor Louwagie zit op de bovenste trede. Broos, als perkament. De zon schijnt door zijn dun geworden haar.

Langzaam komt hij overeind. 'Ik dacht dat je het was vergeten.'

'Ik ben niet degene die vergeetachtig is.' Ze heeft het nog niet gezegd of ze beseft dat ze de worteltjes is vergeten. 'Dus u hebt uw vervangende distributiestamkaart verloren.'

Hij veegt zijn handpalmen af aan zijn zwarte broek. 'Allemaal leugens.'

Ze werpt een korte blik in de richting van het tehuis. 'De Duitsers stelen matrassen van blinde kinderen.'

'Matrassen en loden verwarmingspijpen. Ontmantelen en vernietigen lijken hun laatste orders voor vertrek te zijn. Maar daag ze niet uit. We slaan ons hier wel doorheen.' Hij glimlacht als hij de lappendeken ziet. 'O, wat een

prachtige deken. Maar ik heb hem niet nodig. Misschien heeft iemand anders...'

'Nee, in heel België is er niemand die hem nodig heeft. Dus ik laat hem hier.'

Hij glimlacht. 'Het hele land ligt in zijn warme bedje.'

'Met ronde buikjes. Iedereen zit zo vol dat ze zich niet meer kunnen bewegen.' Kortgeleden heeft Evelien twee mensen op straat zien flauwvallen van de honger.

Help je me een handje met de poort? Dat was het eerste wat pastoor Louwagie tegen haar had gezegd. Op haar dertiende hadden haar ouders haar naar Brugge gestuurd als dienstmeisje omdat ze hadden beseft dat haar waarde als kracht op de boerderij in het niet viel bij haar waarde als dienstmeisje. Slechts een jaar later was haar moeder gestorven aan een longontsteking.

Als iemand die nog niet volwassen, maar ook beslist geen kind meer was, had Evelien geweigerd te huilen om de vrouw die nooit om háár had gehuild, die haar had weggestuurd toen ze niet nuttig genoeg bleek en die haar min of meer overal de schuld van had gegeven, ook van het slechte been dat na die ene storm eigenlijk nooit meer de oude was geworden. *Als jij toen niet ergens had zitten tekenen, had ik je gevonden en waren we op tijd in de kelder geweest.* Toen, op een dag in Brugge, was daar pastoor Louwagie geweest, met een stapel boeken in zijn armen, die haar had gevraagd om de poort voor hem open te doen. De dag erna was hij haar tegengekomen toen ze naar huis liep en had hij haar een van de boeken aangeboden. Op weer een andere dag had hij haar de vleugel van een vlinder laten zien die hij had gevonden. Toen ze hem uiteindelijk over haar moeder had verteld, had hij een luisterend oor geboden, en hij had er nooit iets van gezegd dat ze op zondag niet in de kerk was.

'Moet ik u helpen zoeken naar uw distributiestamkaart?' vraagt ze.

Hij haalt zijn schouders op. 'De gelukkige vinder heeft hem waarschijnlijk harder nodig dan ik.'

Ze kijkt even naar zijn broekspijpen, die over de grond slepen. 'Dat betwijfel ik.'

'Hoe dan ook, er komt altijd wel iemand die me te eten geeft. God voorziet.'

Kijk gewoon naar hóé God voorziet, had Emiel vroeger vaak tegen haar gezegd. Emiel. Haar oudste vriend die slechts één nacht haar echtgenoot was geweest. De lange schaduw bij elke stap die ze zette. Zijn kalme hand op haar schouder, zijn logica tegenover haar chaotische geest. Vroom katholiek ondanks zijn ouders, Coletta en August, en een trouwe kerkganger die geloofde met een overtuiging die gesterkt werd doordat hij tijdens zijn opvoeding zo vaak tegen de stroom in had moeten zwemmen.

‘God voorziet door u iemand te sturen die haar distributiestamkaart níét is kwijtgeraakt,’ zegt Evelien.

Pastoor Louwagie glimlacht. ‘Coletta en jij zijn allebei meedogenloos.’ Op straat haast een groepje mensen zich naar de kerk. Hij kijkt naar hen en haalt een zakdoek uit zijn zak, waar een gekraakte walnoot in zit. ‘De kerkbanken zitten tegenwoordig vol. De bommenwerpers die dagelijks overvliegen hebben God heel populair gemaakt.’ Hij steekt Evelien de walnoot toe.

‘Nee, eet u die maar op.’

Schouderophalend stopt hij een stukje in zijn mond. ‘Nu we het toch over kwijtgeraakte dingen hebben, weet je dat mevrouw Maarten de eigendomsakte van het huis niet meer kan vinden?’

‘Ja, dat heb ik gehoord.’ Moniek Maarten had Coletta’s hulp ingeroepen bij het terugvinden van het document. Ze had Coletta gevraagd om bij Monieks overleden man te informeren waar hij de eigendomsakte had bewaard. *Ik raak makkelijk in trance*, had Coletta tegen haar gezegd, *maar ik heb niet in de hand wélke geesten naar mij toe komen, dus blijf vooral zelf zoeken*.

Pastoor Louwagie houdt zijn hoofd schuin alsof hij iemand hoort roepen. ‘Mevrouw Maarten ook al? Ik had nooit gedacht dat zij geloof zou schenken aan... tja. We leven in een rare tijd. De mensen putten troost uit het idee dat onze dierbaren nog onder ons zijn. Nu iedereen wel iemand heeft verloren, vermoed ik dat Coletta het druk heeft. Al had ik niet verwacht dat Moniek Maarten...’

‘Vindt u het verkeerd dat de mensen naar Coletta gaan?’ Evelien weet dat ze hem uitdaagt.

‘Ik denk dat je kwaad bent op God vanwege de oorlog.’ Zoals altijd weet hij wat ze denkt. ‘Je bent niet de enige.’

Leg een Haïtiaan maar eens uit waarom zijn land in oorlog is, had August gezegd toen Haïti ging meevechten. Die uitleg zal even onzinnig zijn als wensen dat het winter wordt. Hoewel België neutraal was en de oorlog opgedrongen kreeg toen Duitsland binnenviel, is de katalysator van de oorlog in de loop der jaren kleiner geworden en in haar ogen veranderd in iets simpels, iets wat te lang op het fornuis heeft staan pruttelen, iets wat weinig te maken heeft met een Oostenrijkse aartshertog die van dichtbij werd doodgeschoten, toen de auto waarin hij reed toevallig een verkeerde afslag nam en hij ineens het pad kruiste van een jonge Servische samenzweerder, maar juist veel met allerlei bijstandsverdragen tussen landen, waardoor het ene land na het andere als een soort lange ketting dynamietstaven tot ontploffing kwam en de hele wereld in de pijn en de ellende werd gestort. *Denk je toch in dat ons gezamenlijke noodlot afhing van die ene keus, had Coletta gezegd. Linksaf of rechtsaf.* Daarna waren er niet alleen gevechten uitgebroken in Europa maar ook in Afrika en het Midden-Oosten. België, dat ooit had bestaan uit bossen, landerijen en zeeën van wilde hyacinten was veranderd in een door loopgraven verminkt landschap vol bomkraters, terwijl de mannen die zo fortuinlijk waren nog in leven te zijn veel te vaak gevangenzaten in de kooi van hun eigen gedachten en leefden in een eindeloze nachtmerrie. Als God alles beschikt, is er veel om kwaad over te zijn, vindt Evelien.

Heel even zegt pastoor Louwagie niets terwijl hij naar de zonnige, maar rokerige hemel kijkt. 'Ik besef steeds meer dat wij kortzichtig zijn.'

'Wij?'

Hij knikt. 'Wij mensen. Misschien is wat wij als verkeerd beschouwen dat eigenlijk niet.'

Evelien glimlacht. 'Dat kunt u beter niet hardop zeggen. Ik ben er vrij zeker van dat het kennen van het verschil tussen goed en kwaad de basis is van uw werk.'

'Maar goed en kwaad hangen niet alleen af van wie het verhaal vertelt, maar ook van wanneer dat verhaal af is. Of wanneer het begint. Vind je niet? Niet iedereen ziet het volledige plaatje. Dat is lastig te onderscheiden wanneer je ergens middenin zit. Hoewel deze oorlog op zijn einde loopt, zitten we er ook nog heel erg middenin. Ga nu maar gauw, ik ben al te laat.'

Ze werpt een blik op de lappendeken. 'Ik ga pas weg als ik zie dat u hem in uw kamer legt. Dat is me opgedragen.'

'Liefje, als je twee minuutjes eerder was gekomen, zou ik Coletta haar zin geven en naar mijn kamer gaan, maar trams wachten op niemand, dus ik leg deze deken in de kerkkast en ik belóóf dat ik die op slot doe. Wil je haar als-jeblijft namens mij bedanken?'

Hij gebaart dat ze moet gaan en ze laat zich vermurwen.

Bij de hoek van de straat ziet ze een gescheurd aanplakbiljet dat tegen een stoeprand is geblazen. Het is een van die aankondigingen die doorgaans op de muren in de stad worden geplakt. Ze duwt er met de neus van haar schoen tegenaan om te zien wat erop staat: een dreigend bericht over boetes wanneer de ramen niet worden verduisterd als het donker is, want beide partijen proberen hun voordeel te doen met de duisternis.

Ze kijkt achterom naar pastoor Louwagie, die een stukje walnoot naar een eekhoorn gooit.

Een paar straten verder ziet ze Emma Lemahieu, een meisje van negen dat altijd haar versleten, vieze lappenpop bij zich heeft. Ze staat midden op een brug over de rei, het water eronder een en al vurige tinten goud en violet. De laatste tijd loopt het meisje kreupel en nu staat ze voornamelijk op één voet. Vast door ondervoeding, denkt Evelien. Het is inmiddels gemeengoed geworden dat veel kinderen te zwak zijn om naar school te lopen en dat het daar te koud is om te blijven doordat de klaslokalen niet verwarmd kunnen worden omdat de Duitsers beslag leggen op alle kolen.

Ineens hoort Evelien een vliegtuig.

Emma kijkt als eerste omhoog. Evelien volgt haar voorbeeld. Rokerige, gloeiende wolken onttrekken het vliegtuig aan het zicht. Maar niemand schiet erop, dus het moet een Duits toestel zijn dat terugkeert. Dan beseft ze dat als zij het niet ziet, de Duitsers dat ook niet doen. Er wordt niet op geschoten omdat het onzichtbaar is. Voorlopig dan.

Ze kijkt weer naar de straat. Geen soldaten te bekennen.

Hoe weet je dat er een aanval op til is? Dan zijn er geen soldaten meer op straat, want die zijn dan op hun post, klaar voor actie.

Alle andere geluiden lijken ook op te houden, weg te glijden en te verdwij-

nen, waardoor alleen het geluid van dit vliegtuig overblijft. Deze oorlog is de eerste waarin vliegtuigen worden gebruikt, en hoewel de mensen in Brugge aanvankelijk vol genegenheid en hoop naar de toestellen van de bevriende staten – de geallieerden – keken, is dat na alle bombardementen wel veranderd. Als het toestel dat boven haar vliegt niet Duits is, vormt het een bedreiging – een verknijpte bijwerking van wonen in bezet gebied is dat je bang bent voor je bondgenoten.

Opeens is er een breuk in het wolkendek. Ze drukt zich tegen de dichtstbijzijnde muur en hurkt tegen de bakstenen. De tijd vertraagt. Het motorgeluid zwelt aan en lijkt alles over te nemen.

Ze ziet de neus van het toestel. Daarna twee paar vleugels, de ene boven de andere. Een tweedekker. Ze knijpt haar ogen tot spleetjes en tuurt of ze het zwarte Duitse kruis ergens ziet.

Abrupt maakt het vliegtuig een bocht. Het motorgeluid doorklieft de lucht wanneer het toestel een duik maakt en ze ziet dat er geen zwart kruis op staat. Het is geen Duitse machine. Ze is niet de enige die dat heeft gezien, want onmiddellijk barst er een omgekeerde regen van luchtafweergeschut los.

Emma, nog steeds midden op de brug, blijft als aan de grond genageld staan. Doodsbenauwd. Het meisje kijkt omhoog terwijl de pop naast haar bungelt.

‘Kom van die brug af!’ schreeuwt Evelien. ‘Kom eraf!’

Maar Emma blijft roerloos staan. Evelien rent naar haar toe en slaat een arm om haar schouder – haar optillen en met zich meedragen is onmogelijk – maar Emma verroert zich nog steeds niet.

Ineens valt er iets in de gracht. Goudkleurig water spuit omhoog, een glanzende lichtflits, waarna de druppels weer in het water vallen. Dan nog iets, in de straat rechts van haar. De schokgolf kronkelt door de straten.

‘Emma. Je bent sterk en snel en je moet nu met mij meerennen.’

Emma kijkt haar aan, een meisje dat haar best doet om dapper te zijn. Dat gehoorzaam wil zijn. Ze knikt.

Evelien zet het samen met Emma op een lopen, waarbij ze het meisje half draagt naar een gebouw, waar ze neerhurken en zo goed mogelijk bescherming zoeken.